

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 1 (3) 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 1 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

**ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL
SCIENCES**

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулкиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Аҳмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

ЮРИДИК ФАНЛАР:

Аҳмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети.

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги

педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;
Тайланова Шохид Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – психология фанлари доктори (DSc), доцент. Ўзбекистон Республикаси Президенти хузур. Давлат бошқаруви академияси;

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шохида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Тахририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилди.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

“Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй.

Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

МУНДАРИЖА

ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Шаисламова Наргиза Кабиловна

КОРХОНАНИНГ КРЕДИТГА ЛАЁҚАТЛИЛИГИНИ БАҲОЛАШ РИСК
ДАРАЖАСИНИ ПАСАЙТИРИШ ВОСИТАСИ СИФАТИДА 7-20

Mavrulova Nilufar Abduxalilovna

TIBBIY SUG'URTA: AMALDAGI TURLARINI RIVOJLANTIRISH VA MAJBURIY
TURINI JORIY ETISH IMKONIYATLARI 21-29

ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Маматкулов Давлатжон Махаматжонович

ИСЛОМ ҒОЯЛАРИНИ ЎРТА ОСИЁГА КИРИБ КЕЛИШ ТАРИХИ ВА УЛАРНИНГ
МАФКУРАВИЙ ЖАРАЁНЛАРГА ТАЪСИРИ 30-36

Umarjonov Sohibjon Soyibjon o'g'li

IBN SINONING "ISHORALAR VA TANBEHLAR" ASARI VA POSTKLASSIK ISLOM
FALSAFASINING BOSHLANISHI 37-50

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Ahmedov Oybek, Tilavova Malika

SEMANTIC STRUCTURE OF WORDS RELATED TO EDUCATION IN
ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES 51-62

Ашурова Ситора Эркиновна

ВАЖНОСТЬ КОМПЬЮТЕРОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКОВ 63-69

ЮРИДИК ФАНЛАР

Абдуллаева Мафтуна Мурот кизи

СУДНИНГ ҲУҚУҚНИ ШАРҲЛАШ ҲУЖЖАТЛАРИ КОНСТИТУЦИЯВИЙ
НАЗОРАТ ОБЪЕКТИ СИФАТИДА 70-77

Авезова Элеонора Парахатовна

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ДАВЛАТ ФУҚАРОЛИК ХИЗМАТИГА ҚАБУЛ
ҚИЛИШНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ 78-86

Ахмедова Шахноза Озоджоновна

СООТНОШЕНИЕ ОЦЕНКИ ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ И
ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ 87-95

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Tashpulatov Farxad Alisherovich

GANDBOLCHILAR O'YIN FAOLIYATI SAMARADORLIGINI HAR TOMONLAMA
BAHOLASH METODIKASI 96-104

<i>Парманов Абулқосим, Абдурашидова Мавжуда</i> ЎҚУВЧИЛАРДА ТЕСКАРИ ФУНКЦИЯ ТУШУНЧАСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ УСУЛИ ҲАҚИДА	105-110
<i>Hamrayeva Zuhro Bahodirovna</i> BOLALARNI GO'DAKLIK DAVRIDAN SUZISHGA O'RGATISH ORQALI JISMONIY RIVOJLANISHINI TAKOMILLASHTIRISH	111-119
<i>Tўрабоева Мадинахон Рахмонжон қизи</i> ТАЛАБАЛАРНИНГ ШАХСИЙ-КРЕАТИВ КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ЎҚУВ ЛОЙИҲАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ	120-126
<i>Абдурахмонова Сайёрахон Шахобидиновна</i> АКМЕОЛОГИК ЁНДАШУВ – БЎЛҒУСИ ТАРБИЯЧИЛАРИДА КАСБИЙ ТАЙЁРГАРЛИГИНИ ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АСОСИ СИФАТИДА	127-135
<i>Shermatov Gulom Kaxxorovich</i> “5-1” НИМОҲАСИНИ БАЖАРИШДА ГАНДБОЛ О'ЙИНЧИЛАРИНИНГ ТАКТИК О'ЗARO TA'SIRI	136-143

*Юридик фанлар***Абдуллаева Мафтуна Мурот кизи**
Тошкент давлат юридик университети
докторанти, PhD**СУДНИНГ ХУҚУҚНИ ШАРҲЛАШ ХУЖЖАТЛАРИ
КОНСТИТУЦИЯВИЙ НАЗОРАТ ОБЪЕКТИ СИФАТИДА** <https://doi.org/10.47390/1342V3I1Y2023N7>

Аннотация: Конституциявий ва ҳуқуқий нормаларни шарҳлаш ҳужжатларининг ҳуқуқий табиати муаммоси бўйича иккита асосий нуктаи назар мавжуд. Улардан бири, шарҳлаш ҳужжати ўз моҳиятига кўра ҳуқуқ нормасининг ҳақиқий маъноси ва мазмунини белгилаши, тушунтириладиган қоидага ҳеч қандай янгилик киритмаслиги керак. Унинг асосий вазифаси мавжуд нормаларнинг мазмунини тушунтириш ва аниқлаштиришдир. Бошқа нуктаи назарга кўра шарҳлаш ҳужжатларининг норматив хусусиятини тан олишдан иборат. Муаллиф юқори суд пленумларининг моҳиятини таҳлил қилиш асосида суд шарҳлаш ҳужжатлари конституциявий судлов предмети бўлиши масаласини кўриб чиқади. Мақолада шунингдек, Олий суд Пленуми қарорларининг ҳуқуқий моҳиятини ва уларнинг суд амалиётининг бир хиллигини ўрнатишдаги ролини аниқлашнинг айрим назарий муаммоларига бағишланган.

Калит сўзлар: ҳуқуқ манбаси, Олий суд Пленуми қарори, суд амалиёти, ҳуқуқни қўллаш, шарҳлаш, конституциявий судлов объекти

Абдуллаева Мафтуна Мурот кизи
Докторант Ташкентского государственного
юридического университета, (Phd)**АКТЫ СУДЕБНОГО ТОЛКОВАНИЯ ПРАВА КАК ОБЪЕКТ
КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВОСУДИЯ**

Аннотация: Существуют две основные точки зрения на проблему правовой природы документов, интерпретирующих конституционно-правовые нормы. Один из них состоит в том, что толкование должно определять истинный смысл и содержание правовой нормы по ее существу, а не вносить в разъясняемое положение никакой новой информации. Его основная задача состоит в разъяснении и уточнении содержания существующих норм. Другая точка зрения заключается в признании нормативного характера интерпретационных документов. Автор рассматривает, могут ли акты судебного толкования выступать предметом

конституционного правосудия, на основе анализа природы пленумов высших судов. А также, статья посвящена некоторым теоретическим проблемам определения правовой природы постановлений Пленума Верховного Суда и их роли в утверждении единообразия судебной практики.

Ключевые слова: источник права, решение Пленума Верховного Суда, судебная практика, применение права, толкование, предмет конституционного судопроизводства

Abdullayeva Maftuna Murot kizi

PhD, The doctoral student of
Tashkent State University of Law

ACTS OF JUDICIAL INTERPRETATION OF LAW AS A SUBJECT CONSTITUTIONAL JUSTICE

Abstract: There are two main points of view on the problem of the legal nature of documents interpreting constitutional and legal norms. One of them is that the interpretation should determine the true meaning and content of the legal norm in its essence, and not introduce any new information into the provision being clarified. Its main task is to clarify and highlight the content of existing norms. Another point of view is to recognize the normative nature of interpretive documents. The author examines whether acts of judicial interpretation can be the subject of constitutional justice, based on an analysis of the nature of the plenums of higher courts. And also, the article is devoted to some theoretical problems of determining the legal nature of the decisions of the Plenum of the Supreme Court and their role in establishing the uniformity of judicial practice.

Key words: source of law, decision of the Plenum of the Supreme Court, judicial practice, application of law, interpretation, object of constitutional litigation

Хуқуқни шарҳлаш ва тушунтириш фаолияти суд фаолиятининг ажралмас қисми ҳисобланади. Судлар муайян ишларни кўриш жараёнида нафақат қонунчиликни қўлланиши жиҳатидан, баки ташкилий-ҳуқуқий масалалар юзасидан ҳам тушунтиришлар бериб ўтади. Судларнинг тушунтириш фаолияти – қонун билан тартибга солинадиган судларга кўрсатма бериш билан боғлиқ иродавий фаолиятдир. Шарҳлаш ва тушунтириш фаолиятининг асосий мақсади – судлар томонидан қонунларни бир хилда ва аниқ қўлланилишини таъминлашдир. Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумида суд амалиётининг долзарб масалаларини кўриб чиқади ва қонунчиликнинг қўлланилиши юзасидан тушунтиришлар беради.

Судлар томонидан тушунтириш фаолияти индивидуал-ҳуқуқий, ҳамда бевосита муайян бир ишдан келиб чиқиб белгиланади. Судлар томонидан тушунтиришлар бериш фаолияти норматив ҳуқуқий характерга эга эмас ва айни пайтда ҳуқуқ манбаси ҳисобланмайди. Чунки шарҳлашнинг олтин қонидаси

мавжуд бўлиб, уларга нормаларни аниқлаштиришга қаратилган тузатишлар, ўзгартишлар, қўшимчалар киритилишига йўл қўйилмайди.

Бироқ айрим пайтларда муайян масалаларда ҳуқуқдаги бўшлиқлар мавжуд бўлган ҳолларда Олий суднинг тушунтиришлари “вақтинчалик тартибга солувчи нормага” айланиб қолиш эҳтимоли мавжуд. Яъни Олий суд томонидан бериладиган тушунтиришлар норматив хусусиятга эга бўлиши мумкин. Мана шундай жараёнда конституциявий назоратга эҳтиёж туғилади. Олий суднинг тушунтиришлари конституциявий назорат объекти бўлиши мумкинми?

Илмий ва юридик адабиётларда конституция; қонунлар; бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар; халқаро шартномалар; суд қарорлари; маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг қарорлари; партия қарорлари; жамоат бирлашмаларининг қарорлари миллий ҳуқуқий тизимдаги норматив ҳуқуқий-ҳужжатларни ҳамда референдум орқали қабул қилинган ҳужжатларни конституцияга мувофиқлигини (айрим мамлакатларда ҳуқуқий ҳужжатнинг қабул қилиши процедурасини ҳам) назорат қилиш; ҳуқуқдаги бўшлиқларни баратараф этишга оид иш юритиш; халқаро шартномалар ва улардан келиб чиқувчи мажбуриятларнинг бажарилиши; ҳокимият органлари ўртасидаги ҳуқуқий низоларни ҳал қилиш; парламентни тарқатиб юборишга асос бўлган ҳолатларни қайд этиш; конституциявий жавобгарлик билан боғлиқ масалаларни кўриб чиқиш ва ҳ.к.лар конституциявий судлов объекти сифатида қайд этилади.

Олий суднинг тушунтиришлари конституциявий назорат объектига киритиш масаласини *бир томонини* муҳокама қиладиган бўлсак, назарий жиҳатдан олиб қараганда, судлар томонидан бериладиган тушунтиришлар ўз мазмунига кўра ҳуқуқни қўллаш ҳужжати бўлиб, у янги бир норма ёки қоида ўрнатмайди, аксинча мавжуд норма мазмунини ёритиб беради. Бундан ташқари қонун ёки қоида яратиш суд фаолиятининг асосий мақсади ҳисобланмайди ҳамда ҳокимиятлар бўлиниши, ваколатлар тақсимланиши, қонунийлик принципига зиддир. Ҳуқуқшунос олим А.Т.Боннер, суд органларининг фаолиятида олий суд инстанцияларининг алоҳида ҳужжатларида ўз аксини топадиган умумий ҳуқуқий қоидалар шаклланади. Мазкур қоидалар амалдаги қонун нормасини аниқлаштиради, чунки суд фаолиятининг мустақиллиги билан мазкур қоидалар қонунни қўллаш хусусиятига эга бўлади ҳамда қонунга мувофиқ қурилади. Шу сабабли мазкур фаолият ҳуқуқ манбасига эмас ҳуқуқни қўллаш, яъни шарҳлаш соҳасига таалуклидир [1; 19-б.] деб қайд этади. В.В.Демидов Олий суднинг суд амалиёти масалаларига ойдинлик киритиш ваколатлари ҳуқуқийдир, акс ҳолда уларни қонунда мустаҳкамлашнинг мақсадга мувофиқлиги ҳақида савол туғилган бўлар эди. Россия Федерациясининг Конституциявий суди Олий суд Пленумининг қарорларини Конституциявий суд томонидан мустақил текшириш

предмети бўлиши мумкин бўлмаган ҳуқуқни шарҳлаш ҳужжати деб ҳисоблайди деб қайд этади [2; 3-5-б.].

Муайян бир ҳужжат норматив ҳужжат бўлиши учун эса ўзига хос қабул қилиш тартиб-таомилига эга бўлади. Хусусан, Қонун Қонунчилик палатаси томонидан қабул қилиниб, Сенат томонидан маъқулланиб, Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан имзолангач ва қонунда белгиланган тартибда расмий нашрларда эълон қилинган, юридик кучга, қонун мақомига эга бўлади. Олий суд Пленумининг қонунчиликни қўллаш бўйича ҳужжатлари эса ўзига хос тартибда қабул қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми Ўзбекистон Республикаси Олий суди судьялари, Қорақалпоғистон Республикаси суди ва Қорақалпоғистон Республикаси маъмурий суди раисларидан иборат таркибда иш юритади. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг мажлисларида Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди раиси, Судьялар олий кенгаши раиси, Бош прокурори, адлия вазири, Адвокатлар палатаси раиси, судьялар, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Олий суди ҳузуридаги илмий-маслаҳат кенгаши аъзолари иштирок этиши мумкин.

Олий суд Пленуми суд амалиётини умумлаштириш материалларини кўриб чиқади ва қонунчиликни қўллаш масалалари бўйича тушунтиришлар беради. Ҳақли савол туғилади Олий суд Пленумининг қонунчиликни қўллаш масалалари бўйича тушунтиришларини қўллаш мажбурийми? Бу борада қонун ҳужжатларини таҳлил қилсак, биринчидан, Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий суди, Қорақалпоғистон Республикаси суди, вилоятлар ва Тошкент шаҳар судлари, Қорақалпоғистон Республикаси маъмурий суди, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маъмурий судлари раисларининг қонунчиликни қўллаш амалиёти тўғрисидаги, шунингдек Ўзбекистон Республикаси *Олий суди Пленумининг қонунчиликни қўллаш масалалари бўйича тушунтиришлари бажарилиши* ҳақидаги маърузаларини эшитади; иккинчидан қонунчиликни қўллаш масалалари бўйича Ўзбекистон Республикаси *Олий суди Пленумининг тушунтиришлари судлар, ушбу тушунтириш берилган қонунчиликни қўллаётган давлат органлари ва бошқа органлар, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва мансабдор шахслар учун мажбурийдир* каби қоидаларнинг мавжудлиги Олий суди Пленумининг тушунтиришларини судлар учун ҳам муайян қонунчилик қўлланилаётган субъектлар учун ҳам мажбурий деган хулосага келишимиз мумкин.

Масаланинг иккинчи томонига қарайдиган бўлсак, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг тушунтиришлари ҳуқуқдаги бўшлиқлар мавжуд бўлган ҳолларда қонун ёки аналогияни қўллаш орқали ҳуқуқ ижодқори сифатида намоён бўлишига сабаб бўлиши мумкин.

Н.В.Акаёмова М. З.Чейшвиллар: Яна бир тенденцияни қайд этиш жоиз. Россия Федерацияси Олий суди Пленуми қарорларида ва Россия Федерацияси Олий Ҳакамлик суди Пленумининг ўз кучини сақлаб қолган қарорларида белгиланган ҳуқуқий позициялар, баъзан фақат қонун нормаларини шарҳлабгина қолмай, уларнинг мазмунини ва қўллаш тартибини кўрсатган ҳолда, лекин аслида янги нормаларни белгилайди [3] деб қайд этади.

Мазкур фикрлар ҳуқуқшунос Г.Б.Евстигнеевнинг фикрларида аниқроқ ёритиб берилади. Хусусан: Ҳуқуқ манбалари (тўғри маънода) бирламчи ва иккиламчи бўлиши мумкин. Иккиламчи бу расмий матнлар бўлиб, уларда асосий норматив-ҳуқуқий тушунчалар ишлаб чиқилади, аниқлаштирилади, конкретлаштирилади, шарҳланади. Хусусан, ҳуқуқнинг бирламчи манбаларини норматив талин қилиш бўйича суд ҳужжатлари иккиламчи ҳуқуқ манбалари бўлиб, улар де-юре талқин қилинаётган ҳужжатнинг кучига эга бўлса-да, де-факто кўпроқ кучга эга. Бундан ташқари, ҳуқуқнинг иккиламчи манбалари бирламчи манбаларнинг маъносини ўзгартириши мумкин, бу кўп ҳолларда амалиётда ҳам содир бўлади [4; 24-б.].

Таъкидлаш жоизки, Олий суд Пленумининг тушунтиришлари амалиётда жуда катта аҳамиятга эга. Яъни баъзан қонун барча масалаларни ҳам камраб ололмаслиги, ҳамма саволларга жавоб бермаслиги мумкин. Баъзан қонун ҳужжатлари бир-бирига зид бўлиши ҳам мумкин. Мана шундай ҳолатларда ҳуқуқни шарҳлаш ҳужжати қонунларни бир хилда қўллаш ва тушунишда муҳим рол ўйнайди ҳамда баъзан норматив коидалар ўрнатади.

Бу борада рус олими К.М.Худолей хорижий давлатлар қонунчилигида суд ҳужжатлари конституциявий назорат объектига (Молдова, Беларус, Озарбайжон) киришига эътибор қаратади. Муаллиф Россия Федерацияси Конституциявий судига юқори суд инстанцияларининг ҳужжатларини (масалан, пленумларнинг қарорларини) кўриб чиқиш ҳуқуқини бериш мантиқан тўғри деб ҳисоблайди, чунки улар аслида норматив хусусиятга эга. Унинг фикрича, Россия Федерацияси Олий суди ва Олий ҳакамлик судининг ҳужжатларини конституцияга зид деб топиш имконияти Россия Федерацияси Конституциявий суди қарорларининг бажарилишига ва умумий юрисдикция судлари ва ҳакамлик судлари томонидан унинг ҳуқуқий позициясига риоя этилишига ижобий таъсир кўрсатади[5; 12-б.].

Ўзбекистонда қонун билан тартибга солинмаган, аммо Пленум қарори билан тартибга солинаётган масалалар борми?

Олий суд Пленумининг Судлар томонидан меҳнат шартномаси (контракти)ни бекор қилишни тартибга солувчи қонунларнинг қўлланилиши ҳақида 12-сон қарори, Ярашув тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида 27-сон қарори, фирибгарликка оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида 35-сон

қарори, Баданга қасддан шикаст етказишга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида 6-сон қарори шулар жумласидандир. Олий суди Пленумининг тушунтиришлари “вақтинчалик норма”га айланиб қолиши мумкинлиги ҳақида фикр билдирган бўлсада, қайд этиш жоизки, айрим Пленумнинг тушунтиришларига оид қарорлари қонунлардан кўра узокроқ “умр кўрган”.

Хусусан, Олий суд пленумининг Судлар томонидан меҳнат шартномаси (контракти)ни бекор қилишни тартибга солувчи қонунларнинг қўлланилиши ҳақида 12-сон қарори 1998 йил 12 апрелда қабул қилинган бўлиб, қонун билан тартибга солиниши лозим бўлган процессуал масалалар ҳам пленум қарориди ёритиб ўтилган.

Ҳуқуқдаги бўшлиқлар шароитида суд қарорлари “вақтинчалик ҳуқуқий нормага” айланиши хусусида В.М. Жуйков шундай қайд этади: Ҳуқуқдаги бўшлиқлар ҳар доим энг барқарор қонунчилик тизимларида ҳам бўлган, мавжуд ва бўлади, чунки ҳуқуқий тартибга солишни талаб қиладиган ҳамма нарсани олдиндан кўриш объектив равишда мумкин эмас. Бундай шароитда суд амалиёти кўпинча ҳуқуқ манбасига айланади. Судлар қонун аналогияси ёки ҳуқуқ аналогияси асосида айрим тоифадаги ишларни кўриб чиқиш тартибини ишлаб чиқишга мажбурдир[6; 23-б.].

Бироқ мазкур фикр назарий жиҳатдан айрим ўзига хос ҳақиқатларига эга бўлсада, қўшилиб бўлмайди. Чунки суднинг ҳуқуқ ижодкори сифатида фаолият юритиши қонунийлик принципига зид бўлиб, бу ўз-ўзидан қонун чиқарувчининг ҳам обрўсига путур етказди.

Суд фаолиятининг асосий мақсади ҳам норматив-ҳуқуқий ҳужжат чиқаришга ихтисослашмаган. Бироқ амалиётда Пленум қарорлари бир неча йиллардан бери норматив-ҳуқуқий ҳужжат сифатида қўлланилиб келаётган ҳолатлар йўқ эмас. Шу боис ҳокимиятларнинг бир-бирини тииб туриш, мувозанатда ушлаш ва энг муҳими қонунийлик мезонларини таъминлашда Пленум қарорларини (тушунтиришларини) конституциявийлиги масаласини ҳам Конституциявий суд томонидан назорат қилиш амалиётини жорий этиш лозим. Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, баъзан қонун мукамал бўлмаслиги, унда тавофутлар бўлиши ҳамда ҳуқуқдаги бўшлиқлар мавжуд бўлган ҳолатлар бўлиши мумкин. Мана шундай ҳолатларда судларнинг қарорлари ҳуқуқ манбаси сифатида асосий ўринга чиқиши табиий ҳолат. Бироқ Олий суд Пленуми қарорларининг ҳам Конституция ва қонунга мувофиқ бўлиши, уни чегарасидан чиқмаслиги, инсон ҳуқуқ ва эркинликларига оид қоидаларга тўла риоя этилишини олий назорат – конституциявий назорат қилиш орқали мувозанатга эришиш мумкин.

Юқоридаги таҳлиллар натижасида шуни қайд этиш жоизки, Олий суд Пленуми суд амалиётининг долзарб масалаларини кўриб чиқади ва

қонунчиликнинг қўлланилиши юзасидан тушунтиришлар беради. Мазкур тушунтиришлар муайян масалани аниқлаштиришга, ёритишга қаратилган. Бу турдаги қарорлар ўз мазмунига кўра ҳуқуқни қўллаш ҳужжатлари ҳисобланади. Бироқ бугунги кунда, амалиётда Олий суд Пленумининг қонун билан тартибга солинмаган, ёки қонун билан тўлиқ қамраб олинмаган масалалар юзасидан қарорлари янги нормалар ўрнатиш хусусиятига эга эканлигини ҳам инкор этиб бўлмайди. Шу боис Олий суд Пленуми қарорларини ҳуқуқ манбалари тизимидаги ролини қайта кўриб чиқиш зарурияти пайдо бўлади. Ўз-ўзидан мазкур қарорлар устидан конституцияга мувофиқлиги юзасидан конституциявий назоратни амалга ошириш долзарб аҳамият касб этади.

Хулоса қилиб айтганда таклиф этилаётган ислоҳотлар Конституциявий суд фаолиятининг самарадорлигини ва нуфузини оширишга, инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, конституциянинг устунлигини таъминлашга оид фаолиятини сифат жиҳатдан янги босқичга олиб чиқишига имкон яратади.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Боннер А. Т. Источники советского гражданского процессуального права. М., 1977. С. 19.
2. Демидов, В.В. «Адвокатские вести» / В.В. Демидов // Обязательны ли для судей разъяснения постановлений Пленума Верховного Суда РФ?- 2004. — № 6. — С. 3-5
3. Акаёмова Н.В., Чейшвили М.З. Место судебных разъяснений высших судов в источниках права, как способа обеспечения единообразия толкования и применения норм права. Проблемы экономики и юридической практики. 2/2017. file:///C:/Users/Acer/Downloads/mesto-sudebnyh-razyasneniy-vysshih-sudov-v-istochnikah-prava-kak-sposoba-obespecheniya-edinoobraziya-tolkovaniya-i-primeneniya-norm-prava.pdf
4. Евстигнеева Г.Б. Судебные решения как источник права. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М.:2007. С. 24.
5. Худoley К. М. Полномочия Конституционного Суда РФ : проблемы теории и практики конституционного правосудия // Вестник Пермского ун-та. Юридические науки. 2011. Вып. 2 (12). Татаринov С.А. К вопросу о расширении полномочий Конституционного Суда Российской Федерации по рассмотрению и разрешению дел в связи с жалобами граждан // Конституционное и муниципальное право. 2011. № 6. С. 46.

6. Жуйков В. М. Роль разъяснений Пленума Верховного Суда Российской Федерации в обеспечении единства судебной практики и защиты прав человека // Комментарий к постановлениям Пленума Верховного Суда Российской Федерации по гражданским делам. М., 1999. С. 5–23.